

BAĞIMSIZLIKTAN GÜNÜMÜZE TÜRKMENİSTAN'DA İKTİSADİ KALKINMA STRATEJİSİ VE ABADANCILIK

Mehmet Seyfettin EROL*

Turkmenistan, is one of the independent Central Asian countries which is living of the cold realities of independency after the collapse of USSR, especially in economic area, has been taken important steps with its economic progress and stability programs. Therefore, the basic aim of this study is to put the main programs and targets which aims to provide the progress of Turkmenistan and welfare to its people in terms of production and GNDP.

GİRİŞ

Türkmenistan, eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri (SSCB) içerisinde ekonomik olarak en geri kalmış cumhuriyetlerden birisi olup, Moskova'ya tamamen bağımlıken bugün, bağımsızlık sonrası, doğal gaz yatakları, 700 milyon tonluk petrol rezervi ve az nüfusu ile bir refah ülkesi olabilecek, politik değişim için gerekli istikrarı sağlayabilecek, hızlı ekonomik gelişmeye diğerler cumhuriyetlerden daha yakın bir ülke konumundadır.

Ülkesinin dış politikasında, bağımsızlık sonrası temel iki politikayı başlatan Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı, "Açık Kapılar Politikası" ile Türkmenistan'ın petrol, doğal gaz ve diğer yeraltı zenginliklerini kullanarak yabancı yatırımcıları ve sermayeyi ülkesine çekmeyi başarırken, "Pozitif Tarafsızlık Politikası" ile de ülkesinin bağımsızlık ve tarafsızlığını ifade etmekte, bu konudaki kararlıklarını sergilemektedir.

Bu bağlamda, Bağımsız ve Daimî Tarafsız Türkmenistan Devleti'nin kalkınma stratejisinin temelini oluşturan "Abadancılık" programları, Türkmenistan'ı ilerletmenin ve daha yüksek düzeye getirmenin ilk adımlarını oluşturmaktadır. Türkmenbaşı'nın gelecekle ilgili projelerini kapsayan "Abadancılık Programı", devletin iktisadî bağımsızlığının kazanılmasını, özellikle gıda ihtiyacında dışa olan bağımlılıktan kurtul-

* ASAM, Türkistan Araştırmaları Masası, Araştırmacı
E-posta: mserol@avsam.org

Avrasya Dosyası, Kazakistan-Kırgazistan Özel, Kış 2001-2002, Cilt: 7, Sayı: 4, s. 218-230.

mayı, yapısal ekonomik değişimin tamamlanmasını, yeni üretim tesisleri yapıp bunları geliştirmeyi, bu temelde Türkmenistan'ın milli parası olan "Manat"ı stabilize etmeyi, piyasa ilişkilerinin ve serbest girişimciliğin geliştirilmesiyle yabancı sermayeyi çekmeyi öncelikli hedefler olarak tespit etmiştir. Dolayısıyla, önemli temel sanayi alanlarına yani, petrol, doğal gaz alanları ile bu sektördeki tesis ve işletmelerin hızlı bir şekilde geliştirilmesine öncelik verilmektedir.

Abadancılık siyasetinin temelini "Yeni Ziraat", "Yeni Eğitim", "Sağlık", "Rafineriler", "Yeni Yerleşim", "1000 Gün", "Türkmenistan'ın Petrol ve Doğal gaz Sanayiini 2020 Yılına Kadar Geliştirme Plânı" ve "Ruhname" gibi milli sektörel reformlar oluşturmaktadır. Bu programın gerçekleştirilebilmesi için gerekli yasal mevzuatlar da kabul edilmiştir.

Ülkenin bağımsızlığından günümüze, aşağıdaki alanlarda reformlarda bulunmuştur;¹

1. Yatırımlarda öncelikler belirlenmiştir. Öncelik sırası, enerji sektörü, tarım sektörü, sosyal sektör ve uluslararası ulaşım ve iletişime verilmiştir.
2. Piyasa ile ilgili mevzuat düzenlemeleri kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur.
3. Vergilendirme, bütçe, kredi ve parasal alanlarda temel reformlara gidilmiştir.
4. Bütçe yönetimi için hazineye düzenlemeler yapılmıştır.
5. Stok ve döviz kurunda düzenlemelere gidilmiştir.
6. Dış ekonomik faaliyetler geliştirilerek belirli bir düzene koyulmuştur. Devlet Mal Değişimi ve Dış Ekonomik ilişkiler Bakanlığı kurulmuştur.
7. Yatırım politikasını formüle etmek ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmek amacıyla Yabancı Yatırımlar için Resmî Ajans (State Agency for Foreign Investment-SAFI) kurulmuştur.
8. Yerli ve yabancı müteşebbisleri teşvik etmek amacıyla on serbest bölge belirlenmiştir.
9. Fiyatların liberalizasyonu ile beraber bazı önemli mal ve hizmetlerin perakende ticareti devlet kontrolünde tutulmuştur. Gelecekte devlet kontrolünün tamamen kaldırılması hedeflenmiştir.

¹ Human Development Report, *Türkmenistan*, 1997, s.11.

Girişimciliği desteklemek ve özel işletmeleri geliştirmek amacıyla da özelleştirme programı hazırlanmıştır.

I. ON YIL ABADANCILIK: TEMEL DÖNEMLER, UYGULAMALAR VE HEDEFLER

1994 yılı Ocak ayında Halk Maslahatı'nın kararı ile tastik edilen "On Yıl Abadancılık" (On Yıllık İstikrar Programı), Türkmenistan'ın iktisadî gelişme hedeflerini belirlemekle beraber, onun iç ve dış siyasetinin temel hedeflerini, yönlerini de

.....
 •••••
"On Yıl Abadancılık" (On Yıllık İstikrar Programı), Türkmenistan'ın iktisadî gelişme hedeflerini belirlemekle beraber, onun iç ve dış siyasetinin temel hedeflerini, yönlerini de tespit etmekte ve cemiyetleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır.
 •••••

temel hedeflerini, yönlerini de tespit etmekte ve cemiyetleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu hareketi ve programı başlatan Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Türkmenbaşı, aynı zamanda ülkede "Millî Kalkınma Hareketi Lideri" olarak da kabul edilmektedir. On Yıllık İstikrar ve Kalkınma Programı'ndaki temel hedefler şu şekilde sıralanmaktadır:²

- Tarım sektörünü geliştirmek.
- Millî eğitimde reform hareketlerini başlatmak.
- Savunma kapasitesini arttırmak (Harp tekniklerini geliştirmek).
- Petrol, gaz ve diğer mevcut yeraltı zenginliklerinden faydalanmak.
- Mevcut sanayi dallarını geliştirmek.
- Ticaret ve işletme hayatını dünya standartlarına çıkartmak.
- Diğer devletlerle ticarî ve iktisadî alanlarda işbirlikleri kurmak.
- Birçok devletin uygulamış olduğu "iktisadî kalkınma modellerini, ülkenin yapısına uygun bir şekilde alıp, tatbik etmek.
- Mülkiyeti devletten alıp özel mülkiyete vermek ve özel mülkiyete azamî önem göstermek.
- Serbest pazar ekonomisini yerleştirmek ve geliştirmek.
- Halkın refah seviyesini yükseltmek.

Yukarıda adı geçen bu hedeflerin gerçekleştirilmesi, Türkmenistan ekonomisinin 2002 yılına kadar olan kısa vadeli hedeflerini oluşturmaktadır.

² Oncuk Musayev, *Saparmurat Türkmenbaşı'nın Siyaseti Dabiralanyar*, Ruh Neşriyat, Aşgabat, 1995, s. 100.

Söz konusu program, 17 Ocak 1994'teki kabulünden başlayarak, hâlihazırda 2002 yılı sonuna kadar geçerli sosyo-ekonomik hedef ve programları, somut proje ve büyüklüklerle âdeta bir aksiyon rehberi biçiminde ortaya koymaktadır. Plân iki ana zaman perspektifinde temellendirilmiştir:

- 1994-1996 yılları için, "Sosyo-Ekonomik Kalkınma Programı" ve
- 2002 yılına kadar öngörülen gelişmeler (2002 hedefleri).

1996 yılına kadar süren ilk modül, Türkmen uzmanlarca on yıllık planın ilk temeli ve âdeta hız kazanma plâtformu olarak değerlendirilmiştir. İlgili bakanlık ve dairelerin kurulmasının yanı sıra, mahallî idarelerle de iş birliği içinde koordineli çalışma sisteminin benimsendiği bu ilk aşamada yalnızca mahallî düzeyde ve Türkmen vatandaşlarının katılımına açık bir yaklaşım öngörülmüş, yabancı sermayenin özelleştirilen kuruluşlara ortaklığı arzulanmıştı. Millî para "Manat"ın kabulü, özelleştirme faaliyetleri ve yasal yapı ile mevzuattaki yeni düzenlemeler hep, söz konusu hedefler doğrultusunda öncelik tanınan faaliyetlerdir. Yine plânda, 2002 yılına kadar sanayide üç, ziraatte 2.4 ve hizmet sektöründe de üç kat bir artış hedeflenmiştir.

Plânın sacayaklarından birisini de, tarımsal politika ve uygulamalar oluşturmaktadır. Bu alandaki öncelikli hedef, gıda konusunda ülkenin kendine yeterli hâle getirilmesi olup, 1993 yılında elde edilen toplam tahıl rekoltesinin bir milyon tonu aşması, plân hedeflerinin ulaşılabilirliği hakkında ümitvar beklentileri desteklemiştir. Keza et üretiminde sağlanan %10'luk, süt üretiminde sağlanan %11'lik yıllık artışlar, gene plânın realizasyonu bakımından olumlu işaretler olarak değerlendirilebilir. Yeniden yapılanma işinin önemli bileşenlerinden birisi olan inşaat sektöründeki gelişmeler de, yabancı firma (ağırlıklı olarak Türk firmaları) yardım ve yükleniciliği altında, kısa zamanda tamamlanan projeler ile canlı bir sektörün varlığını göstermektedir.

İlk üç yıllık süre içerisinde (1993'den başlayarak) Türkmenistan'ın gayrisafi millî hâsılasının (GSMH) %45.3, kişi başına millî gelirin ise %35 oranında artırılması hedeflenmiştir. GSMH'da plânlanan toplam ürün artışının yarısının sanayi sektöründe gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. 2002 yılına kadar ülkedeki GSMH'nın 1992 yılına göre üç kat artması (yaklaşık %200 oranında) beklenmektedir. Bu durumda, imalat sektöründe üç misli bir büyüme hedeflenmiştir.⁴ "Türkmenis-

³ Daha detaylı bilgi için bakınız: Saparmurat Turkmenbashi, *Ten Years of Prosperity*, Ashgabat, 1994.

⁴ M. Mameşjumayev, "On Yıl Abadancılık" *Türkmenistan'ın Prezidentinin İktisadi Programı*, Aşgabat, 1999, s. 13.

tan'ın Petrol ve Doğal Gaz Sanayiini 2002 Yılına Kadar Geliştirme Hakkındaki Program"a uygun olarak, gaz üretim ve depolama tesisinin eklenmesiyle, petrol çıkarımının önce 9 milyon tona, daha sonra, 2020 yılına kadar ise 28 milyon tona çıkarılması hedeflenmiştir.

10 Yıllık Kalkınma Planına göre temel göstergeler:

Gösterge	1992	1993	1994	1995	1996	2002	Hedef
Nüfus (bin kişi)	4206	4307	4415	4523	4632	5281	%126
GSYİH'da artış (%)	100	110	112.9	113.8	113.1	-	%300
Sanayi üretiminde artış (%)	100	105.3	108.4	109.7	109.3	-	%300
Tüketim mallarında artış (%)	100	103.8	119.4	110.8	110.0	-	%500
Toplam tar. üretim değ.(%)	100	96.6	127.4	112.2	119.2	-	%240
İşletme karlarında değ.(%)	100	140	137.5	114.5	112.7	-	-
Yatırım fonlarında değ.(%)	100	86.3	101.1	113.3	107.1	-	%240
Bedelli tük. Hiz. artış (%)	100	70	115.9	125.4	134.2	-	%300
Perakende tic. artış (%)	100	84.3	113.6	111.9	112.0	-	%300
Elektrik gücü (milyar kwh)	13100	12610	11100	11200	11600	19300	%150
Doğal gaz (milyar m ³)	60.1	65.2	69.8	85	90	120	%200
Dizel yakıt (bin ton)	1943	1376	1946	2474	3246	4257	%220
Çimento (bin ton)	1050	1119	1190	1220	1250	2000	%190
Sülfirik asit (bin ton)	552	206	370	380	385	430	%80
Pamuk. dokuma (milyon m ²)	31.2	30.9	30.9	47.7	78.9	120	%380
Pamuklu iplik (bin ton)	501	12.8	12.8	27.7	57.0	75	%147
Şeker (bin ton)	-	-	-	27	52	110	-
Kereste (bin ton)	6120	5300	5400	5800	5900	6000	%98
Bitkisel yağ (bin ton)	85.3	85.2	114	117	118	130	%150
Un (bin ton)	457.2	432	478	680	720	800	%180
Kambine yem (bin ton)	493.7	527.4	545	550	555	676	%140
Buğday (bin ton)	737	1020	1500	1910	2440	2500	%340
Kavun ve karpuz (bin ton)	213	208	277	300	300	350	%170
Şeker kamışı (bin ton)	-	-	120	180	220	550	-
Sebze (bin ton)	319.7	283	405	420	450	600	%190
Süt (bin ton)	471	520.4	680.4	901	1199	1400	%300
Yumurta (milyon adet)	292	257	400	500	766	900	%301
Et ve tavuk (bin kilo)	172.1	188.5	268.8	289.2	362.5	500	%290
Ham pamuk (bin ton)	1300.7	1340.7	1500	1550	1600	2000	%150

Türkmenistan, kalkınma ve büyük hamle hedefi doğrultusunda dört boru hattının inşasını plânlamıştır. İlk proje, İran ve Türkiye üzerinden doğal gazın Avrupa pazarlarına ulaştırılmasını öngörmekteydi. 1998 yılında kullanıma açılması plânlanan boru hattının yıllık kapasitesinin 15 ile 28 milyar metreküp arasında olması düşünülmekteydi. Ancak, bugüne kadarki gelişmeler, projenin reel olarak başlamasına izin vermemiştir. İkinci doğal gaz boru hattının Türkmen doğal gazını Afganistan ve Pakistan'a taşıması, 1999 yılı sonu itibarıyla da yılda 20 milyar metreküp kapasite ile çalışacak bu hattın açılması plânlanmaktaydı. Ama bugüne kadar bu hat açılmamıştır. Ülke doğal gazını Çin üzerinden Japonya'ya kadar ulaştıracak, 28 milyar metreküplük taşıma kapasitesine sahip 6.700 km'lik üçüncü bir boru hattı projesinin 2002 yılında tamamlanması hedeflenmektedir. Yine 2002 yılında tamamlanması öngörülen bir petrol boru hattı ile de İran Körfezi'ne yılda 10 ile 20 milyon ton arasında petrol nakli plânlanmaktadır. Elektrik enerjisiindeki hedefler ise, öncelikle yurt içi ihtiyacın tamamının karşılanması ve yurt dışına ihraç edilebilir potansiyele erişilmesidir. Üretimin yaklaşık 11.6 milyar k-watt/saat olacağı tahmin edilmektedir. Afganistan'a, İran'a, Türkiye'ye ve Pakistan'a enerji nakil hatlarının kurulmasıyla ve bu surette ihraç potansiyelinin artırılmasıyla ilgili inşa projeleri incelenmekte, konuya ilgi duyan başta General Electric firması olmak üzere Amerikan ve Fransız firmalarıyla Türkmen "Kuvvat" devlet şirketi arasında çalışmalar devam etmektedir.⁵

Kimya sektörünün gelişmesine de stratejik açıdan önem verilmekte olup, hem hidrokarbon temelli hem de mineral bazlı ham maddelerin işlenmesi bakımından mevcut tesislerin tevsi ve revizyonu yanında, yeni üretim birimlerinin açılması da plânlanmıştır. İnşaat sektörünün hızlı gelişimi ise cam, beton, çimento ve seramik gibi ilgili üretim dallarında iddialı hedeflere ulaşma gayretlerini gündeme getirmektedir.

Türkmenistan'ın tarımsal sanayiinin gelişmesi de hiç kuşkusuz program dâhilinde olup, halkın tohum ve diğer ziraî aletler ihtiyacının tamamının karşılanması plânlanmıştır. 2002 yılına kadar, devletin gıdada dışa bağımlılıktan kurtulması öngörülmektedir. Yine, 2002 yılına kadar pamuk üretiminde 1.3 katlık bir artışla yılda 2 milyon ton pamuk toplanması ve Seydi, Tecen, Tahtabazar, Sakarçege, Beherden'de pamuk ipliği işleme tesislerinin faaliyete geçirilmesi hedeflenmiştir.⁶

Diğer sektörlerdeki hedeflerin gerçekleştirilebilmesinde anahtar rol oynayan ulaştırma ve haberleşme alanında ise, alt yapının kurulması ve

⁵ M. Mametjumayev, "On Yıl Abadancılık" Türkmenistan'ın Prezidentinin İktisadi Programı, s. 14.

⁶ M. Mametjumayev, "On Yıl Abadancılık" Türkmenistan'ın Prezidentinin İktisadi Programı, s. 15.

.....
Özelleştirme,
Türkmenistan'ın bağımsızlık
sonrası ekonomik reform
paketinin içinde yer alan ve
temelde "devlet (kamu)
sahipliğinden özel
mülkiyete tedrici geçişi"
öngören bir uygulamadır.

geliştirilmesi temelinde yapılması gereken çok iş bulunmaktadır. Kara yolları yanında demir yollarının inşası, deniz taşıma filosunun ve limanların geliştirilmesi (Türkmenbaşı limanı yabancı sermaye ile yeniden inşa edilmektedir) öncelikli hedefler arasındadır. Haberleşme alanındaki zorluklar, Türkiye'nin desteği ile devreye

giren projeler yardımıyla nispeten aşılmıştır. Diğer taraftan, bilhassa telefon sisteminin modernleştirilmesi hususundaki eksiklikler devam etmekte olup, bu hususta çalışmalar devam etmektedir. Son zamanlarda Çinli firmalar bu konuda Türkmen devletinden proje almışlardır.

Özelleştirme, Türkmenistan'ın bağımsızlık sonrası ekonomik reform paketinin içinde yer alan ve temelde "devlet (kamu) sahipliğinden özel mülkiyete tedrici geçişi" öngören bir uygulamadır. Türkmenistan'daki özelleştirme faaliyetlerinde ana hedefin; "pazar ekonomisi bilgisine sahip, sosyal bilinç sergileyen mülkiyet sahipleri zümresi oluşturmak" şeklinde ifade edildiği, ilgili kaynak ve gelişmelerin incelenmesiyle anlaşılmaktadır. Bu arada "toprak reformu" konusunun da özelleştirme çerçevesinde değerlendirilmesi doğru olacaktır.

Özelleştirme için üç ana yol izlenmektedir:

1. Özel bir komisyonun tespit ettiği taban fiyattan başlayan "açık arttırma",
2. Çalışanların kararlaştırılmış bedeli ödemeleri suretiyle "çalışanlara satış-devir",
3. Revizyon ve yenileme projelerinin de bulunması kaydıyla "kapalı teklif-ihale".

Çok ortaklı işletmelerin özelleştirilmesinde bazen "uzun vadeli kiralama" yöntemi de takip edilmektedir.

Türkmenistan'da özelleştirme, 1994-1996 yılları arasında ekonomik hedef program çerçevesinde planlanmış ve 1996 sonunda belirli düzeye gelmesi amaçlanmıştır. İlk aşamada yalnızca mahalli düzeyde ve Türkmen vatandaşlarının katılımına açık bir yaklaşım öngörülmüş, yabancı sermayenin özelleştirilen kuruluşlara ortaklığı arzulanmıştır.

Türkmenistan hükümeti özel girişimciliğin devlet tarafından desteklenmesi amacıyla 1993 yılı başında bir kanun çıkarmış ve bunun yanı sıra bir dizi de önlemler almıştır. Bu önlemler:⁷

1. İlgili kuruluş ve işadamlarının katılımıyla projelere kredi vermek ve ekonomik fizibilite çalışmalarını da yapacak bir banka kurmak (bu banka kurulmuştur).
2. Vilâyetlerdeki yerel yönetimlerin verilecek kredilerin dağıtımından sorumlu olmalarını sağlamak.
3. Tarımsal üretim alanında faaliyet gösteren işletmelerden beş yıl süreyle gelir ve emlak vergisi alınmayacak.
4. Girişimciliğin desteklenmesi çalışmalarında ve araç, gereç alımında kullanılmak üzere, pamuk ve diğer tarım ürünlerinin devlet siparişinden fazla üretilmesine ve ihraç edilmesine olanak sağlayacak kotalar tahsis etmek.
5. Henüz kullanılmayan petrol alanlarından çıkarılacak petrolün ihraç edilmesine izin vermek.

II. BİN GÜN PROGRAMI

1997 yılının Nisan ayında yayınlanan bu programda bin günde yapılacak işlerin bir programı çıkarılmış ve esas itibarıyla atıl durumda bulunan kamu tesislerinin özelleştirilmesine yönelik bir prosedür belirlenmiştir. Bunun yanısıra, eski ipek yolu üzerinde bulunan Tecen-Sarabs-Mashed demir yolunun yeniden ulaşımına açılması, Türkmenistan-Pakistan gaz-petrol boru hattı projesi, 2000 yılına kadar yılda 13 milyar kw/saat elektrik enerjisi üretimi ve ihracı, Nebitdağ gaz-petrol kompleksinin dünya pazarlarına açılması, yeni petrol sahalarında üretime geçilmesi, otomotiv sanayinin kurulması ve toprak reformuna yönelik projelerin gerçekleştirilmesi bir programa bağlanmıştır. Ayrıca, Türkmenistan-İran doğal gaz boru hattı tamamlanarak İran'a doğal gaz verilmeye başlanmıştır. Program için 5 milyar dolarlık bir kaynak tahsis edilmiş olup, 500 gün içinde devlet mağazalarının, gıda ve hizmet sektörlerinin ve atıl durumda bulunan tesislerin özel mülkiyete devredilmesi, ayrıca bin günün sonunda millî gelirin 1,5 kat artırılması öngörülmüştür.⁸

⁷ TİKA, *Türkmenistan Ülke Raporu*, Ankara, 1996. s. 127

⁸ Güngör Turan, Bağımsız ve Tarafsız Türkmenistan'ın Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın İktisat Siyasetinin Sosyal Yönü: "Sosyo-Ekonomik Kalkınmanın Esası Türkmen Milletinin Moral ve Entelektüel Gücüdür", *Milletimizin Atası Saparmurat Türkmenbaşı (Saparmurat Türkmenbaşı'nın 60 yaşına şovgat)*, Aşgabat, Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi Yayınları, (35), 2000, s. 101.; Daha detaylı bilgi için bkz. *Türkmenistan Gazeti*, (141), 16 Nisan 1997.

.....
 : **Devlet Başkanı Türkmenbaşı**
 : **tarafından 1997 yılı Nisan**
 : **ayında açıklanan ve**
 : **özelleştirmede önemli**
 : **adımlar atmayı hedefleyen**
 : **"Bin Gün Maksatnamesi"**
 : **adı verilen programda**
 : **tarıma da yer verilmiştir.**

Devlet Başkanı Türkmenbaşı tarafından 1997 yılı Nisan ayında açıklanan ve özelleştirmede önemli adımlar atmayı hedefleyen "Bin Gün Maksatnamesi" adı verilen programda tarıma da yer verilmiştir. Buna göre 1996 yılında ciddi düşüş göstererek 480 bin ton olan buğday hasadının 2000 yılına girildiğinde 1,200 bin tona,

pamuk üretiminin ise 1,500 bin tona ulaştırılması hedeflenmişti. Program ayrıca toprak reformunu ve sulama sistemi içindeki Karakum Kanalı sularının en etkili biçimde kullanılmasını da amaçlamaktadır.

1997 yılında tarım sektörünü geliştirmek için "Tarımı Kalkındırma Fonu"ndan 80 milyar Manat, devlet bütçesinden 248 milyar Manat ve tarıma dayalı sanayileri geliştirmek için 472 milyar Manat kaynak aktarılmıştır. Program çerçevesinde devlet, yerel tarımsal üreticiler ve iş adamlarına makine teçhizat alımları ve küçük tesisler kurmak için 20 milyon Dolara kadar tarımsal kredi vermiştir. 1 Şubat 1997'de yapılan bir değişiklikle çiftçiler gelir vergisi ve KDV'den muaf tutulmuştur.

III. SAPARMURAT TÜRKMENBAŞI'NIN 2010 YILINA KADARKİ SOSYO-EKONOMİK KALKINMA MİLLÎ STRATEJİSİ

Aralık 1999'da Türkmenistan Devlet Başkanı Saparmurat Türkmenbaşı'nın Türkmenistan'da 2010 yılına kadar uygulanacak sosyo-ekonomik politika ve projelerle ilgili gelişmeleri içeren "Ulusal Program" yayımlandı.⁹ Bu programın temel amacı önümüzdeki on yıllık dönemde piyasa ekonomisinin bütün kurallarıyla uygulanabilir duruma getirilmesini ve halkın yüksek yaşam standardına ulaşmasını sağlayacak, ekonomisi güçlü ve gelişmiş bir devlete sahip olmaktır. İstikrarlı bir ekonomik büyümeyi sağlamak, Türkmenistan'ın ham madde kaynaklarını ve üretim imkânlarını daha verimli kullanmak suretiyle piyasayı esnek ve değişen pazar taleplerine uygun hâle getirmek, adil bir rekabet sistemi kurmak, özelleştirmeyi yaymak, özel girişimciliği desteklemek, yabancı yatırımları teşvik etmeye yönelik projeleri içeren bu program 2010 yılının sonunda ekonomik bakımdan güçlü, halkın yüksek yaşam standartlarına ulaşacağı bir hedefe sahiptir.

⁹ The National Programme of President of Turkmenistan Saparmurat Turkmenbashi "Strategy of Socio-Economic Developments in Turkmenistan for the Period Up to 2010", Ashgabat, 1999.

.....
: **Gelecek dönemde temel**
: **hedef serbest piyasa**
: **ekonomisini uygulayan,**
: **pozitif uluslararası iş birliği**
: **sonucunda yüksek yaşam**
: **seviyesine ulaşmış bir**
: **Türkmenistan meydana**
: **getirmekten ibarettir.**
.....

Gelecek dönemde temel hedef serbest piyasa ekonomisini uygulayan, pozitif uluslararası iş birliği sonucunda yüksek yaşam seviyesine ulaşmış bir Türkmenistan meydana getirmekten ibarettir. Söz konusu hedefe erişebilmek için ileriye dönük görevler dört ana başlık altında belirlenmiştir:

1. İktisadî Güvenlik:

- İktisadî gelişmeyi hızlandırmak;
- Ülkenin hammadde kaynaklarını ve üretim fırsatlarını tam ve verimli bir şekilde kullanmak;
- Tarım ekonomisini, yakıt-enerji, kimya, tüketim sektörü gibi temel sektörleri geliştirmek; ekonomide mevcut sektörleri geliştirmek, ayrıca yenilerini oluşturmak;
- Ulaşım ve haberleşme alt yapısını geliştirmek; Türkmen enerjisini dünya piyasalarına çıkarmak amacıyla transmilli boru hatları sistemini geliştirmek;
- Bilim ve teknolojinin son gelişmelerini içeren verimli bir ekonomi meydana getirmek;
- Mülkiyet haklarını garanti altına almak, adil rekabeti sağlayacak serbest piyasa ekonomisinin verimli bir şekilde işlemesi için gereken girişimleri bundan sonra da gerçekleştirmek;
- İktisadî gelişmeleri, devlete ait mülkiyeti özelleştirmeye devam etmek ve özel üreticileri desteklemek;
- Ekonominin açıklığı, karşılıklı faydaya dayanan iş birliği esasları altında (özellikle komşu devletlerle) Türkmenistan'ı dünya ekonomik sistemine entegre etmek;
- Sermaye piyasasını geliştirmek, finans kaynaklarını ülkeye çekmek, özellikle yabancı yatırımlarla verimli iktisadî projeleri finanse etmek;
- Dış ticarete pozitif orana ulaşmak, ülkenin ödemeler bilançosunu ve döviz rezervlerini oluşturmak;
- Gelir düzeyi yüksek bir bütçe hazırlamak, ulusal paranın istikrarını ve konverte edilebilmesini sağlamaktan ibarettir.

2. Gıda Güvenliği:

- Ülke içerisinde üretilen gıda maddelerine olan talebin yüksek seviyede karşılanmasına;
- İhraç edilen gıda maddelerinin kalitesinin garanti altına alınmasına;
- İthal edilen gıda maddelerinin kalitesinin ciddi bir şekilde denetim altına alınmasına önem vermektir.

3. Sosyal Güvenlik:

- Vatandaşların çalışma haklarının ve halka olabildiği kadar iş imkânının temin edilmesine;
- Sosyal yönlü serbest piyasa ekonomisinin yaratılmasına;
- Ekonomide reel sektörde çalışan insanların gelirlerinin artırılmasına;
- Düşük yaşam standartlarına sahip insanların sosyal güvenliğinin ve kişiliğinin güçlendirilmesine;
- Özel mülkiyetin ve halkın kendi emeğiyle kazanmış olduğu araçların dokunulmazlığını ciddi bir şekilde garanti altına alınmasını sağlamaya yönlendirilmiştir.

4. Ekolojik Güvenlik:

- Ülkenin endüstriyel gelişmesinin çevre koruma çalışmalarıyla birlikte gerçekleştirilmesini;
- Aral denizi bölgesindeki ekolojik sorunlarının önlenmesini;
- İçecek suyunun yüksek kalitede temin edilmesini;
- Tarım üretiminde insan sağlığına zararlı maddeleri kullanma kurallarına ciddi bir şekilde uyulmasını, toprağın tuzlanmasına ve verimsizleşmesine karşı tedbirlerin alınmasını göz önünde bulundurmaktadır.

SONUÇ

Bu programların ülkede hayata geçirilmesiyle birlikte piyasa koşullarına geçiş imkânı elde edilmiş ve halkın yaşam standartlarının yükseltilmesi yolunda önemli adımlar atılmıştır. Yine, bu programların uygulamaya konulmasıyla üretim yatırımlarına yönelik olarak dünya

devletleri ile ikili siyasi ve ekonomik ilişkilerin genişlemesi sağlanmış ve bunun neticesinde milli ekonominin yararına artan taleplerin oluşması ve alt yapı hizmetlerinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar da gerçekleştirilmiştir.

2000 yılına kadar Türkmenistan "On Yıl Abadancılık" ekonomisi plânı ve "Bin Gün" maksatnaması gibi programları uygulamış ve "2020 Yılına Kadarki Sosyo-Ekonomik Kalkınma Stratejisi"ni uygulamaya koymuştur. Tüm bu programlar Türkmenistan'ın 2010 yılına kadar bitirmeyi amaçladığı birer geçiş dönemi programlarıdır. Türkmenistan, bu programlarla kendi ekonomisinin yapısını tamamen değiştirmeyi hedeflemiş, sektörel alanlardaki daha önce ortaya konulan hedeflerin (sanayide üç, tarımda ve inşaatda 2,4 ve hizmet sektöründe üç kat artış) hemen hemen hepsi gerçekleşmiştir. 2016 adet devlet tesisinin de özelleştirilmesi gerçekleştirilmiştir.

Türkmen yönetimi, çoğulcu demokratik rejim ve serbest piyasaya geçiş yönünde oldukça tedbirli, toplum alışkanlıklarını sarsmayan, bağımsızlıklarını yeni kazanmış diğer cumhuriyetlere oranla daha yavaş tempoyla gelişen bir reform süreci benimsemiş ve Batılı ülkelerin eleştirilerine rağmen bu alandaki tutumunu değiştirmemiştir. Diğer taraftan ise, bürokrasinin fazlalığı, nihai kararların Devlet Başkanı tarafından alınması ve rüşvet; yabancı yatırımlar ile ülke ekonomisi için ciddi birer engel oluşturmaya devam etmektedir. Yabancı sermaye, bankacılık, mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin yasalar, 1992 yılında çıkarılmıştır. Öte yandan, vergi, iş gücü, sağlık ve güvenliğe ilişkin yasalar yeterli içeriğe sahip değildir.

Ekonomik reformların gerçekleştirilmesinde Türkmenistan, diğer BDT ülkelerine göre biraz geride kalmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden birisi kaynak sıkıntısı olmuştur. Başta Rusya ve Ukrayna olmak üzere doğal gaz ihraç ettiği ülkelerin milyonlarca Dolar tutarındaki borçlarını ödememesi, Türkmenistan'ı zor durumda bırakmış ve bırakmaya da devam etmektedir. Geniş kapsamlı reformların uygulanmasında, devlet işletmelerinin özelleştirilmesinde ve tam fiyat liberalizasyonunun sağlanmasında zorluklarla karşılaşmaktadır. Türkmenistan hükümetinin ithal ikameci programın dâhilinde gaz üretimine verdiği önem nedeniyle, ülkedeki hizmet sektörü az gelişmiştir. Limitli kredi kullanma hakkı ve düşük satın alma gücü nedeniyle sektör tehlike içindedir. Bununla birlikte hükümet, serbest pazar ekonomisine geçiş için önemli adımlar atmıştır. Bu adımlar son yıllarda daha da hızlanmıştır. Bazı mallar üzerindeki fiyat kontrolü kaldırılmış, özel çiftliklerin artmasına izin verilmiştir. Mali sistemin yeniden yapılandırılması ve KDV sistemine geçiş çalışmaları başlatılmıştır. Bir yandan vergi gelir-

lerinin arttırılması yönünde çalışmalar yürütülürken, diğer yandan da bütçe açığını en aza indirebilmek için hükümet harcamalarında tasarruf tedbirlerine gidilmiştir. Yabancı sermaye, para politikası ve özelleştirme ile ilgili kanun taslakları hazırlanmıştır. Hükümet, kalkınmayı On yıllık bir vadeye yayarak, On yıllık üretim ve yatırım plânı hazırlamıştır.